

FORME LISE DE VASE DE TIP *TERRA SIGILLATA* DESCOPERITE LA TIBISCUM

Marinela Țundrea

Cuvinte cheie: forme lise, terra sigillata, producție, Dacia romană, atelier

Key words: plain forms, terra sigillata, production, Roman Dacia, workshop

Abstract: Plain terra sigillata forms discovered at Tibiscum (Jupa)

Italian workshops had produced 43 forms of plain sigillata, but no item was discovered so far at Tibiscum. South gaulish workshops had produced 20 main forms of plain sigillata. The Drag. 24/25 vessel discovered at Tibiscum is most likely a product of southern or central gaulish workshops – the beginning of the production period. Central gaulish workshops produced, during the first centuries to IV centuries AD, 35 types of plain sigillata. In Eastern Gaul and Rheinzabern were produced 21 forms of plain sigillata. The analysis of the vessels from Tibiscum: Drag. 18/31, 35/36, 33, 46, Dech. 72, Curle 23, produced early II century -early III centuries AD, permit an attribution of this items to central and eastern gaulish/rheinzaberner workshops. One item – Drag. 32, produced in the second half of the third century AD in Eastern gaulish workshops and, more rarely, in westerndorfer workshops was discovered at Tibiscum.

Unfortunately, from research so far, we can not refer to the exact number and precise dating of plain sigilata forms discovered at Tibiscum or to correct stratigraphic contexts in which these vessels were found.

Various forms of plain terra sigillata forms were produced from the period of August to the fourth century AD, at Argonne, which coincides with the whole timeline of the terra sigillata production in Italy and Gaul. Plain sigillata forms discovered at Tibiscum were generally dated from the first half of the second century until the first half of the III century AD, which corresponds to general dating imports of terra sigillata vessels in Roman Dacia.

Alături de vasele sigilate de import cu decor în relief, s-au mai descoperit la Tibiscum, vase sigilate lise, mai dificil de atribuit unui centru de producție anume, deoarece majoritatea formelor au fost produse o perioadă îndelungată de timp și în centre de producție diferite. Este vorba despre vase de forma Drag. 24/25, 18/31, 35/36, 33, 32, 46, Curle 23 și Déch. 72.

Forme de vase produse în centrele Italiei și Galliei

Arezzo a produs formele Consp. 1-37, posibil și 38 și 50-54, lucru mai greu de demonstrat, deoarece ultimele forme menționate nu erau uzuale și răspândite pe piață. Formele produse de filialele de la Pisa nu pot fi diferențiate de cele aretine¹. Forma Drag. 11 este un crater ornat cu ghirlande de frunze produs în epoca lui Augustus de meșterii italieni². De asemenea, au mai fost produse formele Drag. 29 și 30³. Formele clasice s-au produs între anii 30 a. Chr. până în prima jumătate a secolului I p. Chr.⁴

¹ Conspectus 2002, p. 6

² Oswald, Pryce 1966, p. 65-66

³ Oswald, Pryce 1966, p. 88

⁴ Conspectus 2002, p. 6

Repertoriul morfologic al vaselor tardo-italice se reduce, cele mai întâlnite forme sunt formele Consp. 3, 20, 34. Vasele decorate sunt, fără excepție, de forma Drag. 29⁵.

În Gallia de Sud, se produc formele decorate: Drag. 30, 37, Déch. 64, 65, 68 și formele lise: Drag. 15/17, 18, 18/31, 27, 31, 33, 36, 38, 39, 40, 44, 45, 46, 49, 51, Walters 79, 80, 81 și Ludowici Tg⁶.

Principalele formele de sigilate lise produse în Gallia centrală sunt următoarele: în secolul I p. Chr: Ritt. 1, 5, 8, 13, Drag. 15/17, 17, 24/25, 18, 19, 35, 36, 27; în secolul II p. Chr: Drag. 24/25, 18/31, 27, 33, 38, 35/37, 30, 40, 42, 43, 44, 46, Curle 15, Walters 79/80, Ludowici T; în secolul IV p. Chr: DS.C.D. 1a, 1b, 1c, 1d, 4a, 13a, 13b, 4b, 15, 14⁷. Principalele forme de sigilate decorate sunt următoarele: în secolul I p. Chr: Drag. 11, 29, 28, Hermet 15, Déch. 57; în secolul II p. Chr: Drag. 30, 37, 45, Déch. 64, 65, 66, 67, 68, 71, 72; în secolul IV p. Chr: Drag. 37, 45, DS.C.D. 1a.⁸ Forma Déch 72 este o creație a olarilor din Gallia centrală și a fost produsă în a doua jumătate a secolului II p. Chr.⁹ Câteva forme sunt produse în Gallia centrală atât în secolul II, cât și în secolul III p. Chr: Curle 15, 23, Drag. 44, Drag. 38, Walters 81¹⁰.

Formele de vase produse la Rheinzabern sunt: Drag. 18/31, 30, 32, 33, 35/36, 37, 38, 40, 44¹¹, 39, 43, Curle 15, 21, 23. Vasele Drag. 38, 39, 43 și Curle 21 predomină în a doua jumătate a secolului II p. Chr¹². Formele cu decor barbotinat sunt numeroase, printre ele Drag. 37, 42, 43, 52, 54, 62¹³. Centrul de la Rheinzabern a produs și forme cu deversor, cum ar fi *mortaria* Drag. 45. Acestea abundă în atelierile Galliei de Est: Lavoye, Avocourt, Trier, Les Allieux-Clairiere, La Madeleine, Metz, Heiligenberg¹⁴.

La Westerndorf, se produc formele decorate Drag. 30 și 37 și lise Drag. 31 și 32¹⁵.

Forme de vase sigilate lise descoperite la Tibiscum

Forma Drag. 24/25 a început să fie produsă în Italia din epoca lui Augustus¹⁶. Vasele 24/25 sunt cupe cu pântecul rotunjit. Ele diferă de cupele italice prin faptul că forma gâtului este verticală și nu se situează în exterior, în prelungirea curbei pântecului. Striațiile ce ornează gâtul sunt aproape verticale și foarte regulate. În Gallia de Sud, aceste forme au fost produse în cantități considerabile, în special în perioada Claudiu-Nero și Vespasian¹⁷. Forma apare și în Gallia centrală, în perioada de început a activității¹⁸.

Farfuria de forma Drag. 18 sau Drag. 18/31 are buza rotunjită și înclinată spre exterior, asemănătoare cu o baghetă convexă, iar baza este creuzată¹⁹. Forma Drag. 18/31 este derivată din forma Drag. 18 din timpul lui Augustus și este produsă în perioada Claudiu-Vespasian și în tot secolul II p. Chr²⁰. Forma Drag. 18 a fost produsă la Graufesenque în perioada Claudiu-Vespasian²¹. Forma 18 predomină, alături de forma Drag. 29, în Britannia, la Alstone Cottage, Caerleon, în perioada de început a Flaviilor. Forma Drag. 18/31 apare în paralel, în nivelele

⁵ Conspetus 2002, p. 14

⁶ Oswald, Pryce 1966, p. 20

⁷ Bet, Vertet 1986, p. 139

⁸ Bet, Vertet 1986, p. 141

⁹ Prisset, Brissaud, Leblanc 1994, p. 106

¹⁰ Prisset, Brissaud, Leblanc 1994, p. 110-111

¹¹ Mitard 1979, p. 85

¹² Fasold, Hussien 1985, p. 298

¹³ Schmidts 2001, p. 113

¹⁴ Mitard 1979, p. 85

¹⁵ Kellner 1960, 146, Kellner 1976, p. 76-77

¹⁶ Prisset et alii 1994, p. 85

¹⁷ Cabotse, Perichon 1966, p. 39

¹⁸ Bet, Vertet 1986, p. 140

¹⁹ Boucly 1977, p. 267

²⁰ Gose 1950, p. 13

²¹ Cabotse, Perichon 1966, p. 42

arheologice, cu forma Drag. 37 în perioada Flavii târzii-anul 100 p. Chr.²². Vasele de tranziție - 18/31 sunt foarte frecvente în perioada Domitian-Hadrian ²³. Forma 18/31 a fost produsă, pentru ultima dată, în estul Galliei ²⁴. O variantă a acestei forme este forma Niederbieber 1c, datată de la mijlocul secolului II până la începutul secolului III p. Chr.²⁵. Farfuria Drag. 31 este cunoscută în Germania Superior și Raetia și sub formele Niederbieber 1b și 1c. Forma 31 este înlocuită la sfârșitul secolului II cu forma Drag. 32 ²⁶. Totuși, câteva vase de forma Drag. 31 au fost descoperite în săpăturile din Str. Louis Linz din Trier, în 260-275 p. Chr. În castrul Vermania/Bettmauer bei Isny, ridicat în 280 p. Chr. s-au descoperit puține exemplare Drag. 31. În depozitul de vase de la St. Pölten, distrus în 268/270 p. Chr, această formă este absentă ²⁷.

Forma Drag. 33 a început să fie produsă în perioada lui Augustus și apare la Haltern, Xanten, Hofheim și va fi produsă în atelierele Galliei până în prima jumătate a secolului IV p. Chr.²⁸. Varianta Niederbieber 9 a fost produsă în a doua jumătate a secolului II și în tot secolul III p. Chr. Forma lisă Drag. 33 domină în straturile de distrugere din anii 170/175 de la Regensburg ²⁹.

Forma Drag. 35/36 a început să fie produsă în jurul anului 60 p. Chr. în sudul Galliei³⁰. A fost preluată de atelierele arverne în jurul anilor 140/150 p. Chr. Este decorată, în tehnica barbotinei, pe buza răsfrântă, cu frunze cordiforme și pedunculii lungi sau pedunculi terminați în formă de inel ³¹. Frunza subțire, stilizată, a fost găsită, în Moesia, în straturile legate de dinastia Flaviilor, iar frunzele dezordonate, neregulate, sunt caracteristice perioadei lui Domitian și sfârșitului secolului I p. Chr. Frunza ovală, simetrică, a fost înregistrată din perioada Flaviilor, până la începutul secolului II p. Chr.³². Cupe mici sau vase mai întinse, decorate cu frunze sau lotuși, în tehnica barbotinei, cu firnisul foarte strălucitor, de forma Drag. 35, sunt foarte comune la Newstead, în perioada timpurie ³³. Peretele vasului de forma Drag. 35 este bine definit și se termină cu o scurtă usnă convexă, îndoit spre exterior și decorat cu frunze cordiforme. În interior, o linie brăzdează baza ³⁴. Forma Drag. 36 are peretele evazat, curbat, înclinat spre exterior și decorat cu frunze cordiforme. Piciorul, golit, are formă inelară ³⁵. Aceste vase sunt foarte numeroase în așezările de pe Rin, databile din 70 p. Chr. Vasele din epoca Antoninilor și de mai târziu nu mai au firnisul atât de strălucitor ³⁶. Forma Drag. 35 este des întâlnită în Moesia Inferior în ultimul sfert al secolului I p. Chr. Decorul cu barbotină apare, în această provincie, mai ales în secolul II p. Chr.³⁷

Forme Drag. 32 a fost produsă din ultimul sfert al secolului II p. Chr ³⁸. Forma 32 va evolua în secolul IV în varianta Chenet 304, produsă în Argonne ³⁹. În cercetările făcute la

²² Casey, Hoffmann 1995, p. 96

²³ Boucly 1977, p. 267

²⁴ Riedmeier-Fischer, 1998, p. 181

²⁵ Schmidts 2001, p. 114

²⁶ Reuter 2005, p. 218; Fasold, Hussen 1985, p. 299

²⁷ Reuter 2005, p. 219

²⁸ Gose 1950, p. 11

²⁹ Reuter 2005, p. 221

³⁰ Prisset et alii 1994, p. 116

³¹ Antignac 1977, p. 160

³² Kondic, Cvjeticanin 1991, p. 60-61

³³ Curle 1911, p. 198

³⁴ Boucly 1977, p. 268

³⁵ Boucly 1977, p. 267

³⁶ Curle 1911, p. 198

³⁷ Kabakciewa 2001, p. 200

³⁸ Schmidts 2001, p.114; Fischer 1990, p. 50

³⁹ Reuter 2005, p. 219-220

Westerndorf în 1969, au apărut formele lise Drag. 32, alături de vase decorate și importuri de la Rheinzabern⁴⁰. Forma are variantele Niederbieber 5a-b⁴¹.

Forma Drag. 46 apare la Haltern în perioada lui Augustus, la Hofheim în perioada lui Vespasian, iar în Gallia de Sud, la Lezoux și în Gallia de Est în secolele I și II p. Chr.⁴².

Forma Déch 72, vas ovoid cu motive florale incizate, este o creație a olarilor din Gallia centrală și a fost produsă în a doua jumătate a secolului II p. Chr.⁴³ Este produsă și în Gallia de Est, la Rheinzabern și la Westerndorf⁴⁴.

Forma Curle 23 începe să fie produsă în a doua jumătate a secolului II p. Chr., în Gallia centrală și la Rheinzabern⁴⁵.

Din 43 de forme lise principale produse în Italia, nu s-a descoperit niciun exemplar la Tibiscum. Gallia de Sud produce 20 de forme lise principale. Forma 24/25 descoperită la Tibiscum, este, cel mai probabil, un produs al Galliei sudice sau centrale – începutul producției. Gallia centrală a produs, în perioada secolelor I-IV p. Chr., 35 de forme de vase lise. În Gallia de Est și la Rheinzabern se produc 21 de forme lise. Analiza vaselor de la Tibiscum : Drag. 18/31, 35/36, 33, 46, Déch. 72, Curle 23, produse de secol II-început de III p. Chr., indică o atribuție a acestor forme atât centrului cât și estului Galliei/Rheinzabern. O singură formă, produsă și în a doua jumătate a secolului III p. Chr, în estul Galliei și, mai rar, la Westerndorf este prezentă la Tibiscum : Drag. 32.

Din păcate, din cercetările de până acum, nu putem face referiri la numărul exact de vase lise descoperite la Tibiscum, la datarea exactă a vaselor și la contextele stratigrafice exacte în care au fost descoperite aceste vase.

Variantele forme lise de *terra sigillata* au fost produse începând din perioada lui Augustul și până în secolul IV, la Argonne, ceea ce coincide cu întreaga cronologie a producției sigilatelor în Italia și Gallia. Formele lise descoperite la Tibiscum pot fi datate general din prima jumătate a secolului II și până în prima jumătate a secolului III p. Chr., fapt ce corespunde cu datarea generală a importurilor de sigilate în Dacia romană.

Centre de producție	Italia Arezzo	Tardo-italice	Gallia de Sud	Gallia centrală/	Gallia de Est/Rheinzabern	Westerndorf
Forme lise produse	Consp. 1-37, 38 și 50-54	Consp. 3, 20, 34.	Drag. 15/17, 18, 18/31, 24/25, 27, 31, 33, 36, 38, 39, 40, 44, 45, 46, 49, 51, Walters 79, 80, 81 și Ludowici Tg	Ritt. 1, 5, 8, 13, Drag. 15/17, 17, 24/25, 18, 19, 35, 36, 27; 18/31, 33, 38, 35/37, 30, 40, 42, 43, 44, 46, Curle 15, 23 Walters 79/80, Ludowici T; DS.C.D. 1a, 1b, 1c, 1d,	Drag. 18/31, 30, 32, 33, 35/36, 37, 38, 40, 44, 45, 39, 43, 39, 42, 52, 54, 62, Curle 21, 15, 23	Drag. 31 și 32.

⁴⁰ Kellner 1976, p. 76-77

⁴¹ Reuter 2005, p. 219-220

⁴² Gose 1950, p. 11

⁴³ Prisset et alii 1994, p. 106; Antignac 1977, p. 153

⁴⁴ Mitard et alii 1986, p. 200

⁴⁵ Bet, Vertet 1986, p. 146; Fasold, Hussen 1985, p. 299

Forme lise de vase de tip *terra sigillata* descoperite la Tibiscum

				4a, 13a, 13b, 4b, 15, 14		
Forme lise descoperite la Tibiscum	-	Drag. 24/25 Drag. 18/31, 35/36, Déch. 72, Curle 23, Drag. 46, Drag. 33 Drag. 32				

CATALOG :

Terra sigillata cu decor în tehnica barbotinei

1. Tibiscum, castrul mare, *principia*, Drag. 35/36; decor în tehnica barbotinei – frunză de apă (Dimitrova-Milceva 2000, T7, 133); CSIATim, nr. inv. 10/1996. Inedit. I.1

Gallia sau Rheinzabern, secolul II p. Chr.

Terra sigillata cu decor incizat

2. Tibiscum, fără context stratigrafic, Déch. 72, perete de vas ovoid cu decor vegetal incizat, MB, nr. inv. 25013. Inedit. I.2

Lezoux sau Gallia de Est/Rheinzabern, a doua jumătate a secolului II p. Chr.

Terra sigillata lisă

3. Tibiscum, *vicus*, clădirea III, S1/1999, prelungire 1996-1997, carou 1-2, -1,60-1,75 m, Drag. 24/25, CSIATim, nr. inv. 151/1999. Inedit. I.3

Gallia de Sud/centrală, prima jumătate a secolului II p. Chr.

4. Tibiscum, *vicus*, clădirea III, S I; c.6-7; 1,50 m, Drag. 18/31, decor realizat cu roțița pe partea interioară a vasului; CSIATIM, nr. Inv. 59/1996. Inedit. I.4

Gallia sau Rheinzabern, Flavii-sfârșitul secolului II p. Chr.

5. Tibiscum, fără context stratigrafic, Curle 23, MC, nr. inv. 899/12443. Inedit. I.5

Gallia centrală sau Rheinzabern, a doua jumătate a secolului II p. Chr.

6. Tibiscum, fără context stratigrafic, Drag. 46, MB, nr. inv. 7563/8/1979. Inedit. I.6

Gallia centrală sau estică, secolul II p. Chr.

7. Tibiscum, *vicus*, clădirea III, S A/1997, carou 1-2, -1,10-1,20 m, posibil Drag. 33, CSIATim, nr. inv. 183/1997. Inedit. I.7

Gallia sau Rheinzabern, secolele II- III p. Chr.

8. Tibiscum, *vicus*, clădirea III, S1/1999, prelungire 1996-1997, din groapa menajeră din primul nivel, adâncime 2,50 m, Drag. 32, CSIATim, nr. inv. 289/1999. Inedit. I.8

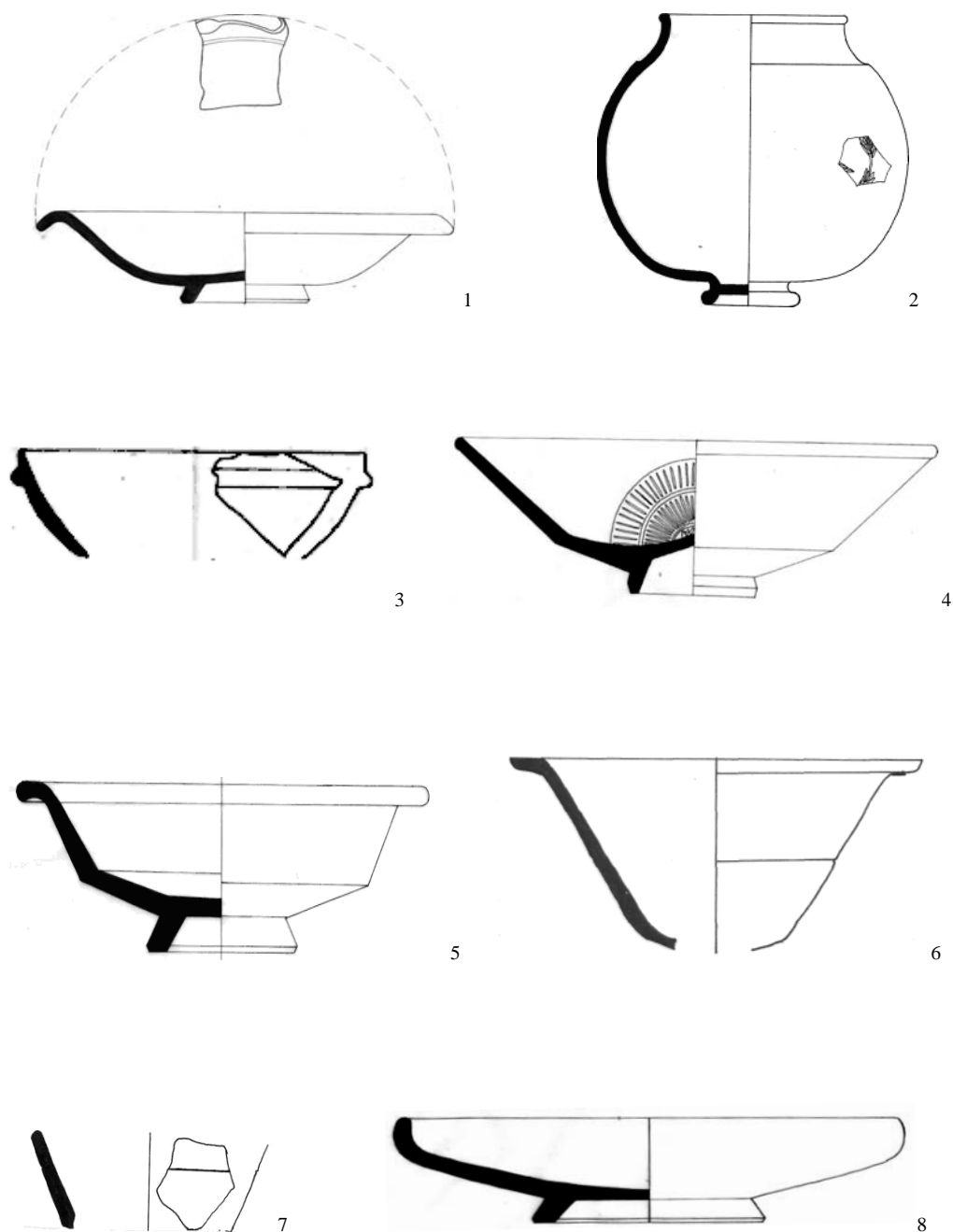
Rheinzabern sau Westerndorf, sfârșitul secolului II-prima jumătate a secolului III p. Chr.

BIBLIOGRAFIE

- Antignac 1977 Jean-Louis Antignac, *La fosse-dépotoir du Chambon à Eyrein (Corrèze) (Ire partie)*, RAC, XVI, 1-2,147-164
- Bet, Vertet, 1986 Philippe Bet, Hugues Vertet, *Centre de production de Lezoux, La terre sigillée gallo-romaine*, Documents d'archéologie française, VI, 1986, 138-144
- Boucly 1977 Jean-Louis Boucly, *Un fragment inédit de bol signé (C. CINCI S)ENOVI(RI) découvert dans les ruines de l'aqueduc de Bavai a Saint-Rémy-du-Nord*, Gallia, 35, 2, 263-269
- Cabotse, Perichon, 1966 J. Cabotse. R. Perichon, *Ceramiques gauloises ei gallo-romaines de Roanne*, Gallia, XXIV, 29 și urm.
- Casey, Hoffmann 1995 P. J. Casey, B. Hoffmann, *Excavations at Alstone Cottage, Caerleon, Britannia*, XXVI
- Conspectus 2002 Elisabeth Ettlinger, Bettina Hedinger, Bettina Hoffmann, Philip M.

- Kenrick, Giuseppe Pucci, Katrin Roth-Rubi, Gerwulf Schneider, Sigmar von Schnurbein, Colin M. Wells, Susanne Zabehlicky-Scheffenegger, *Conspectus formarum terrae sigillatae italico modo confectae*, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn
- Curle 1911 James Curle, *A Roman Frontier Post And Its People. The Fort Of Newstead in The Parish Of Melrose*, F.S.A. Scot. F.S.A., Glasgow
- Fasold, Hüssen 1985 Peter Fasold, Claus-Michael Hüssen, *Römische Grabfunde aus dem östlichen Graberfeld von Faimingen-Phoebiana*, BVbl 50, 287-340
- Fischer 1990 Thomas Fischer, *Das Umland des Römischen Regensburg*, Text und Tafeln, MBV, 42
- Gose 1950 Erich Gose, *Gefästypen der römischen Keramik im Rheinland*, Bonner Jahrbucher, Köln
- Kabakčieva 2001 Gergana Kabakčieva, *Die einflüsse der gallischen terra sigillata auf die keramikherstellung in der provinz Moesia Inferior*, RCRF Acta, 37, 199-201
- Kellner 1960 Hans-Jörg Kellner, *Die römische Ansiedlung bei Pocking (Niederbayern) und ihr Ende*, BVbl, 25, 132-152
- Kellner 1976 Hans-Jörg Kellner, *Die Sigillata – Zur Datierung, Die Ausgrabungen 1969-1974 in Pons Aeni*, BVbl, 41, 48-80
- Kondic Cvjeticanin, 1991 Jelena Kondic, Tatjana Cvjeticanin, *Terra sigillata from Castrum Diana (part I)*, în *Starinar XLII*
- Mitard 1979 Pierre-Henri Mitard, *Mortiers Drag. 45 de la Gaule de l'est: l'atelier argonnais du Champ-des-Bierres a Avocourt (Meuse)*, în RCRF Acta XIX/XX, 85-95
- Mitard et alii 1986 P.-H. Mitard, B. Hofmann, M. Lutz, *Groupe d'Argonne, La terre sigillée gallo-romaine*, Documents d'archéologie française, 6, 1986, 195-207
- Oswald, Pryce 1966 F. Oswald, D. T. Pryce, *An Introduction to the study of Terra Sigillata*, Londra
- Prisset et alii 1994 J.-L. Prisset, L. Brissaud, O. Leblanc, *Évolution urbaine à Saint-Roman-en-Gal, Etude du mobilier et chronologie*, Gallia, 51, 80-118
- Riedmeier-Fischer 1998 Erika Riedmeier-Fischer, *Siedlungsarchäologische Untersuchungen im Raum zwischen Niers und Kendel, Kreis Kleve*, BJ 198, 129-284
- Reuter, 2005 Stefan Reuter, *Ein Zerstörungshorizont der Jahre um 280 n. Chr. in der Retentura des Legionslagers Reginum/Regensburg*, BVbl, 70, 2005, 183-281
- Schmidts, 2001 Thomas Schmidts, *Ein Hallenbau im Legionslager Castra Regina-Regensburg*, BVbl, 66, 95-140

Forme lise de vase de tip *terra sigillata* descoperite la Tibiscum

I. Vase *terra sigillata* lise descoperite la Tibiscum : 1. Drag. 36, 2. Dech. 72, 3. Drag. 24/25, 4. Drag. 18/31, 5. Curle 23, 6. Drag. 46, 7. Drag. 33?, 8. Drag. 32